

VELENJE V MEDNARODNEM IN SLOVENSKEM KONTEKSTU

dr. David Bole, dr. Janez Nared

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Geografski inštitut Antona Melika
david.bole@zrc-sazu.si, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2773-0583>
janez.nared@zrc-sazu.si, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0376-3973>

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610502623_05

UDK: 911.375(497.4)Velenje)

IZVLEČEK

Velenje v mednarodnem in slovenskem kontekstu

V prispevku obravnavamo vlogo mesta Velenje v urbanem sistemu Slovenije in v širšem, evropskem kontekstu. V prvem delu analiziramo vlogo Velenja kot centralnega kraja v naselbinskem sistemu Slovenije. Po številu prebivalcev sodi med središča nacionalnega pomena, vendar pa z vidika pričakovanih funkcij te stopnje ne dosega. Upošteva je merili števila prebivalcev in opremljenosti s funkcijami lahko Velenje uvrstimo na 3. stopnjo centralnosti, oziroma med podopremljena središča regionalnega pomena. V drugem delu analiziramo funkcionalno regijo Velenja. Analiza dnevne mobilnosti vozačev na delo kaže, da Velenje ostaja »samooskrbna« občina, z vse ožjim zaledjem vozačev in šibkim zaledjem javnih služb glede na bližnja regijska središča. V tretjem delu z vidika gospodarske konkurenčnosti ugotavljamo, da je Velenje izjemno pomembno z izvozno usmerjeno in inovativno industrijo, tudi na nadnacionalni ravni. Prispevek zaključujemo z razpravo o regijski delitvi Slovenije in ugotavljamo, da je zaradi prepletenosti smiselna navezava Velenja s Savinjsko in opcijsko še s Koroško regijo.

KLJUČNE BESEDE

urbana geografija, analiza centralnih krajev, dnevna mobilnost, funkcionalna regija, konkurenčnost, urbani sistem

ABSTRACT

Velenje in the international and Slovenian context

This paper discusses the role of the city of Velenje in the urban system of Slovenia and in the wider, European context. The first part analyses the role of Velenje as a central place in the settlement system of Slovenia. In terms of population, it is one of the centres of national importance, but in terms of its functions, it is under-equipped. Taking into account the criteria of population size and functions, Velenje can be classified at the 3rd level of centrality, or as under-equipped centre of regional importance. The second part analyses the functional region of Velenje. Analysis of the daily mobility shows that Velenje remains a »self-sufficient« municipality, with a narrow hinterland of commuters and a weak hinterland of public services relative to nearby regional centres. In the third part, we find that Velenje is an extremely important city within Slovenia and at supranational level with an export-oriented and innovative industry. We finish the paper with a discussion on the latest regional division of Slovenia and conclude that due to the interconnectedness of Velenje it is reasonable to form a joint region with Savinjska region and optionally with Koroška region.

KEY WORDS

urban geography, central place analysis, daily mobility, functional region, competitiveness, urban system

1 Uvod

Slovenski naselbinski sistem je zelo specifičen, v njem prevladujejo mala mesta, medtem ko so srednje velika mesta zaradi pretekle politike policentričnega prostorskega razvoja podhranjena glede na število prebivalcev in opremljenost s funkcijami (Nared 2018; Bole in sodelavci 2020a). Nadaljnja značilnost je ruralnost naselbinskega sistema, saj je Slovenija druga najbolj ruralna država v Evropi (Bole in sodelavci 2020a). S tega vidika je vloga Velenja tako pomembna – gre za večje mesto v naselbinskem sistemu Slovenije, čeprav v evropskem merilu spada med manjša oziroma mala do srednje velika mesta (Bole in sodelavci 2019). Že po velikosti je s 33.300 prebivalci leta 2019 osma največja občina, po številu delovnih mest pa sedma največja občina v Sloveniji z dobrimi 16.300 delovnimi mesti (SURs 2019a). Če upoštevamo zgolj mestna naselja po opredelitvi mestnih naselij in naselij mestnih območij po metodologiji SURs (2013), je naselje Velenje za Ljubljano, Mariborom, Kranjem, Celjem in Koproj šest največje mestno naselje v Sloveniji. Hkrati je Velenje tudi sedež ene izmed 11 mestnih občin v Sloveniji, ker izpolnjuje pogoje, opredeljene v Zakonu o lokalni samoupravi (Zakon o lokalni samoupravi 1993): je gospodarsko, kulturno in upravno središče širšega območja ter ima najmanj 20.000 prebivalcev ter 15.000 delovnih mest.

Ta pomen je bil prepoznan v temeljnem dokumentu prostorskega razvoja države, to je Strategiji prostorskega razvoja Slovenije (SPRS 2004), kjer je bilo Velenje v hierarhiji urbanih središč opredeljeno kot eno izmed 15 središč nacionalnega pomena. Tovrstna središča so pomembna, saj se v njih prednostno usmerjajo dejavnosti, stanovanja in infrastruktura za lasten razvoj in potrebe zaledja (Nared in Miklavčič 2017). Toda od sprejetja Strategije prostorskega razvoja Slovenije leta 2004 so se zgodile mnoge spremembe. V gospodarskem smislu se je Slovenija preobrazila v sodobno storitveno naravnano družbo z nadaljevanjem deindustrializacije in terciarizacije (Nared in sodelavci 2020). Poudarjati se je začela vloga ustvarjalnosti in pogojev za privabljanje ustvarjalnih delavcev v mestna okolja (Kozina 2018). Infrastrukturne spremembe so bile prav tako izrazite: z gradnjo avtocestnega omrežja sta se povečala dostopnost in dnevna mobilnost vozačev (Bole 2011). Nadaljevala se je suburbanizacija, predvsem v gospodarskem smislu s širjenjem poslovnih in obrtnih con (Bole 2010). Izrazite so postale demografske spremembe, zlasti s staranjem prebivalstva (Kerbler 2013; Nared in sodelavci 2019). V zadnjem desetletju so postali popularni novi razvojni koncepti, ki temeljijo na uporabi tehnologije in digitalizacije za izboljšanje kakovosti življenja, na primer koncept »pametnega mesta« (angl. *smart city*) (Neirotti in sodelavci 2014).

Zato se postavlja vprašanje, kakšna je današnja vloga Velenja v naselbinskem sistemu Slovenije in tudi v mednarodnem merilu. V tem prispevku se osredotočamo na tri cilje.

- Prvi cilj je opredeliti stopnjo centralnosti Velenja v slovenskem urbanem sistemu v preteklosti in sedanjosti. S tem želimo ugotoviti, kako je mesto opremljeno s funkcijami, ki zadovoljujejo potrebe prebivalcev mesta in neposredne okolice.
- Drugi cilj je prikazati »moč« Velenja skozi prizmo njegovega gravitacijskega zaledja. Na podlagi ugotavljanja tokov dnevnih vozačev in administrativnih meja javnih služb lahko ugotovimo prostorski obseg gravitacijskega zaledja in njegovo spreminjanje.
- Tretji cilj je prikazati konkurenčnost Velenja tako na nacionalni ravni kot širše. Zlasti nas zanima vpliv mesta skozi analizo različnih ekonomskih kazalnikov (inovativnost, izvozna usmerjenost ...).

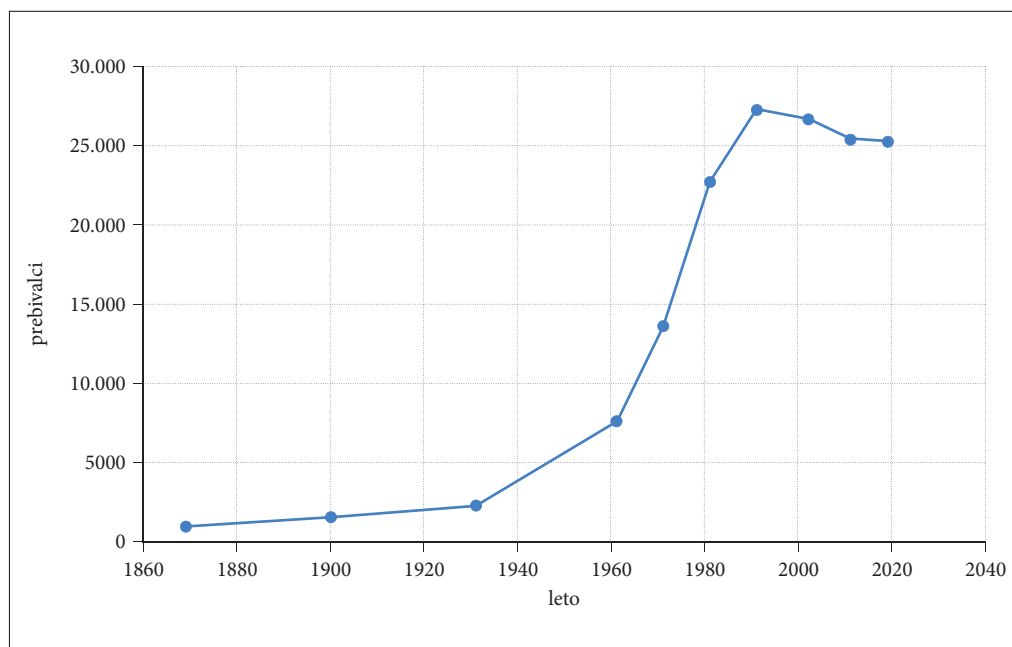
Tovrstna raziskava je še zlasti primerna, ko se v Sloveniji obujajo ideje o vzpostavitvi pokrajini kot druge ravni lokalne samouprave. Pravilna umestitev Velenja bo namreč pomembno vplivala na njegov nadaljnji razvoj kot tudi razvoj širšega dela slovenskega ozemlja. Metodološko smo prvi cilj zasledovali z analizo centralnih naselij, kjer ugotavljamo opremljenost Velenja glede na primerljiva naselja v Sloveniji. Drugi cilj zasledujemo z analizo dnevnih vozačev in gravitacijskega zaledja javnih služb, s katerima opredeljujemo funkcionalno regijo mesta. Tretji cilj o konkurenčnosti Velenja zasledujemo z analizo baze izvoznih podjetij, baze raziskovalcev in baze podeljenih patentov.

2 Vloga Velenja kot centralnega naselja v slovenskem naselbinskem sistemu Slovenije

Pomen Velenja se je spreminjal skladno z razvojem mesta. Njegov hiter vzpon se je začel po drugi svetovni vojni (slika 1), ko je število prebivalcev hitro naraščalo. Skladno s tem se je spreminjala tudi njegova vloga v slovenskem omrežju naselij. Kokole (1971) ga na devetstopenjski lestvici centralnosti umešča na 3. stopnjo, kjer skupaj s Šoštanjem zajema gravitacijsko zaledje nekdanje Občine Velenje in del Občine Žalec. Vrišer (1988) ga uvršča na četrto stopnjo od sedmih ter ga označi kot povprečno opremljeno središče z vplivnim območjem, ki poleg nekdanje Občine Velenje sega deloma še v Zgornjo Savinjsko dolino. Cigale (2002) ga uvršča med mikroregionalna središča, ki v gravitacijskem smislu skupaj s Šoštanjem pokriva Mestno občino Velenje, Občino Šoštanj in Občino Šmartno ob Paki.

Zadnja študija, ki je celovito zajela slovensko ozemlje z vidika zagotavljanja storitev splošnega pomena in je na tem utemeljila stopnjo centralnosti posameznih slovenskih naselij, je bila študija Policentrično omrežje središč in dostopnost do storitev splošnega in splošnega gospodarskega pomena leta 2016 (Nared in sodelavci 2016a, 2016b; Nared in Razpotnik Visković 2016; Nared in sodelavci 2017). V njej smo centralnost naselij opredelili na podlagi števila prebivalcev, ki v posameznem naselju živijo, in opremljenosti s štirimi izbranimi funkcijami (sodstvo, zdravstvo, šolstvo in javna uprava). Na podlagi obeh meril smo določili šest stopenj centralnosti, kamor smo razvrstili 360 slovenskih naselij (preglednica 1).

Glede na obravnavana merila Velenje po številu prebivalcev sodi med središča nacionalnega pomena, vendarle pa z vidika zastopanih funkcij te stopnje ne dosega. Še najvišje se uvršča na področju šolstva, kjer dosega opremljenost 3. stopnje, pri ostalih pa zgolj opremljenost 4. stopnje. Upošteva obe merili, to je števila prebivalcev in opremljenosti s funkcijami, lahko Velenje uvrstimo na 3. stopnjo centralnosti, oziroma med središča regionalnega pomena (slika 2). Na podlagi primerjave pričakovane opremljenosti s funkcijami glede na število tam živečih prebivalcev lahko zaključimo, da je Velenje podopremljeno.

Slika 1: Število prebivalcev Velenja (Orožen Adamič in sodelavci 1995; Popis 2002, 2019; SiStat 2019).

Preglednica 1: Stopnje centralnosti naselij in merila za posamezno stopnjo (Nared in sodelavci 2017, 12).

stopnja centralnosti	število prebivalcev	opremljenost s funkcijami
1. nacionalno središče mednarodnega pomena	100.001 in več	<ul style="list-style-type: none"> • sedež javne univerze • univerzitetni klinični center • višje sodišče
2. središče nacionalnega pomena	od 20.001 do 100.000	<ul style="list-style-type: none"> • sedež visoke šole, fakultete ali akademije • večja splošna bolnišnica
3. središče regionalnega pomena	od 10.001 do 20.000	<ul style="list-style-type: none"> • okrožno sodišče • sedež višje šole • bolnišnica • sedež srednje šole
4. središče medobčinskega pomena	od 3001 do 10.000	<ul style="list-style-type: none"> • zdravstveni dom • upravna enota • okrajno sodišče
5. središče lokalnega pomena	od 1501 do 3000	<ul style="list-style-type: none"> • popolna osnovna šola • zdravstvena postaja • sedež občine
6. središče vicinalnega pomena	od 501 do 1500	<ul style="list-style-type: none"> • podružnica osnovne šole

Slika 3 prikazuje mesta z boljšo opremljenostjo s funkcijami, kot jo ima Velenje. Lahko ugotovimo, da je Velenje glede na število prebivalcev mesto z največjim primanjkljajem funkcij. Bolje od Velenja je opremljenih kar enajst mest, ki imajo manjše število prebivalcev, Idrija in Sežana sta na primer kar štirikrat manjši, a hkrati bolje opremljeni. To si lahko razlagamo z razmeroma poznim razvojem Velenja kot mesta ter prostorske bližine bolj uveljavljenih središč, Celja in Slovenj Gradca, ki imata že daljše obdobje vloge regionalnih središč. Ravno zaradi bližine teh dveh mest meščani Velenja pri dostopu do storitev niso zapostavljeni, nasprotno pa bi na primer slabša opremljenost prostorsko in prometno bolj oddaljene Idrije pomenila veliko težavo s preskrbo celotne Idrijsko-Cerkljanske regije.

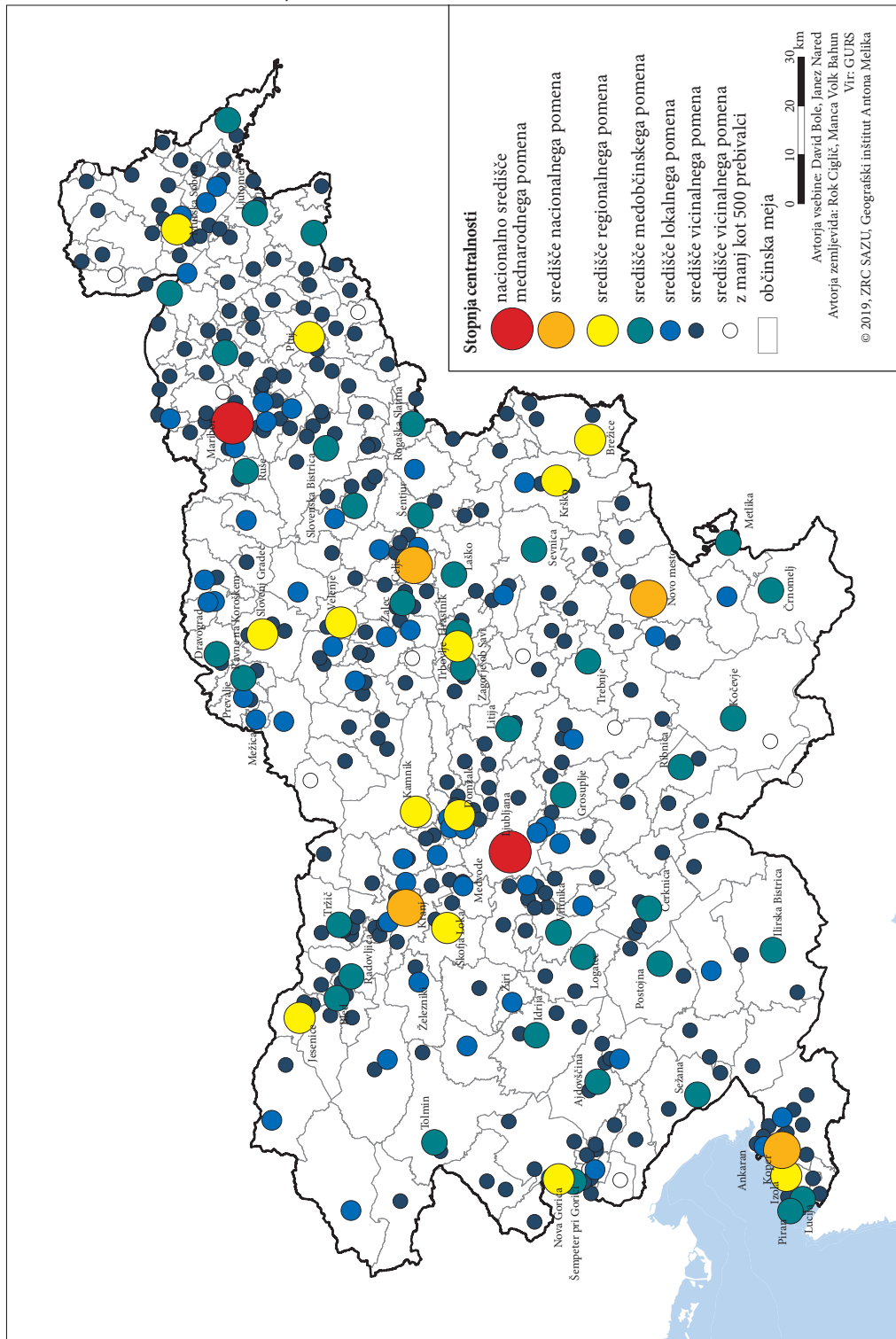
Poleg štirih izbranih funkcij smo preučili še zastopanost ostalih storitev splošnega pomena, kar poda celovitejšo predstavo o opremljenosti naselja z različnimi storitvami in na drugi strani vlogo, ki jo ima posamezno naselje za bližnjo in daljno okolico. V Velenju deluje veliko različnih institucij (banke, policija, dom za starejše, vrtci, pošta, knjižnica, notar, muzej), kar je z vidika velikosti naselja razumljivo, vendar so te storitve večinoma temelj lokalne oskrbe, ne pa funkcije, ki bi mestu zagotavljale vlogo oskrbnega središča za širšo regijo. To je nekoliko neskladno s Strategijo prostorskega razvoja Slovenije (SPRS 2004), ki Velenju pripisuje vlogo središča nacionalnega pomena, na drugi strani pa mestu ne zagotavlja tej ravni primernih storitev (Nared in Miklavčič 2017). Verjetno je ob sicer visokem številu prebivalcev razlog za visoko uvrstitev Velenja med slovenskimi mesti predvsem njegova gospodarska vloga, ki precej presegata upravni pomen mesta.

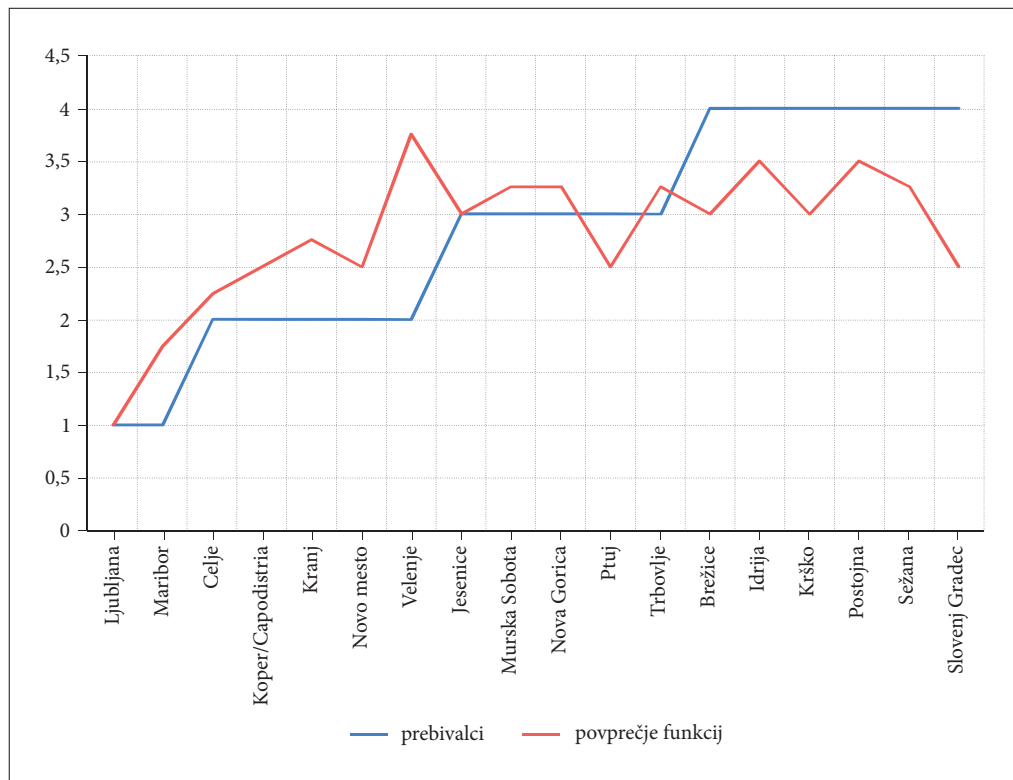
3 Gravitacijsko zaledje Velenja

Namen poglavja je ugotoviti gravitacijsko zaledje Velenja z vidika dnevne mobilnosti in administrativnih meja javnih služb, ki tako tvori funkcionalno regijo mesta. V tem primeru ne govorimo o formalni,

Slika 2: Stopnja centralnosti glede na število prebivalcev in opremljenost s storitvami splošnega pomena. ►

Velenje v mednarodnem in slovenskem kontekstu

Slika 3: Primerjava centralnosti naselij glede na število prebivalcev in glede na opremljenost s funkcijami; nižja vrednost pomeni višjo stopnjo centralnosti in boljše opremljenost.

institucionalizirani regiji, temveč o funkcionalni regiji, ki jo zaznamujejo horizontalni odnosi v prostoru, v obliki prostorskih tokov ter interakcij (Drobne in Laknar 2016). Za funkcionalno regijo je značilen sistem močno povezanih prostorskih enot, ki jih zaznamuje visoka frekvenca notranjih interakcij, kot so trgovina dobrin in storitev, delovna mobilnost ter nakupovanje, veliko dejavnosti in dobro razvita notranja regionalna prometna infrastruktura, ki omogoča pretok blaga, storitev in ljudi. Funkcionalne regije lahko torej raziskujemo z »obsegom« oziroma »močjo« omenjenih notranjih interakcij, bodisi s tokovi dnevne mobilnosti bodisi z določanjem zaledij različnih storitev. V bistvu gre za določanje razmerja med središčem regije (mestom) in njegovim zaledjem, ki je povezano oziroma odvisno od njega (Drobne in sodelavci 2010; 2011). V tem poglavju bomo za določitev obsega in moči Velenja kot središča funkcionalne regije uporabili dva kazalnika: dnevno mobilnost in gravitacijsko zaledje javnih služb.

3.1 Dnevna mobilnost

Človeške dejavnosti (družbene, prostočasne, kulturne, delovne, oskrbne in druge) so pogojene z gibanjem, saj so te dejavnosti pogosto ločene od lokacije bivanja. Ta ločenost med lokacijo bivanja in opravljanja dejavnosti vodi v vsakodnevno mobilnost, povzroča prometne tokove, narekuje izgradnjo prometne in tudi družbene infrastrukture (šol, vrtcev ...) (Bole 2011). V osnovi je delovna mobilnost najboljši približek prostorskih interakcij, odnosa med središčem regije in njegovega zaledja ter posledično določanja prostorskega obsega funkcionalne regije. Raziskava OECD (2002) kaže, da je vzorec dnevne

mobilitnosti na trgu dela dober približek za opredelitev funkcionalnih regij in da večina držav opredeljuje regije na tej podlagi (več kot 80 % anketiranih držav, ki opredeljujejo funkcionalne regije). Omenjena študija ugotavlja, da je 12 od 22 anketiranih držav (na primer Kanada, Francija, Nemčija, Portugalska, Združene države Amerike) svoje funkcionalne regije opredelilo okoli določenega središča, deset pa s pomočjo algoritmov ali analiz razvrščanja v skupine s pomočjo kombinacij razdalje, prevoza na delo in časa potovanja.

Tudi v Sloveniji je pogosto raziskovanje dnevne mobilnosti s ciljem opredelitve gravitacijskih zaledij posameznih središč. Bole (2004) je prikazal vplivna območja večjih občin (mestnih in dodatno še Jesenic in Postojne) na podlagi podatkov o dnevni delovni mobilnosti popisa prebivalstva leta 2002. Kot zaledje je smatral vse občine okoli zaposlitvenega središča, kamor se vozi na delo vsaj desetina (10 %) dnevni vozačev. Velenjsko zaledje je po tej metodi obsegalo 11 občin (slika 4): Ljubno, Rečica ob Savinji, Šmartno ob Paki, Mozirje, Nazarje, Braslovče, Šoštanj, Mislinja, Vitanje, Dobrna in Žalec, pri čemer se je zaledje prekrivalo s Celjem (Žalec, Vitanje in Braslovče) in Slovenj Gradcem (Mislinja). Raziskava spreminjanja gibanja števila dnevni delovni vozačev med letoma 2000 in 2009 je pokazala, da Velenje ohranja precej stabilno zaledje dnevne mobilnosti, oziroma se celo rahlo širi proti bolj oddaljenim občinam, na primer Laškemu (Bole 2011). Naslednja raziskava dnevne mobilnosti z vidika uporabe javnega potniškega prometa (Gabrovec in Bole 2009) je pokazala, da dnevni vozači – delavci še vedno nadpovprečno uporabljajo javni promet (20–30 %), prav tako dnevni vozači – srednješolci (60–70 %), a s težnjo slabšanja deleža javnega potniškega prometa glede na desetletje prej. Novejši anketni podatki niso več tako pozitivni, saj kažejo, da je bil delež javnega prometa leta 2016 le še 15 % (Podgornik in sodelavci 2017).

Da bi prikazali trenutno stanje zaledja dnevni vozačev na delo, smo ponovili raziskavo iz leta 2004, a s posodobljenimi podatki iz leta 2014 (Nared in sodelavci 2016). Zopet smo območja gravitacije dnevne delovne mobilnosti določali tako, da smo označili vse občine, kjer se vsaj 10 % vseh vozačev vozi v določeno središče (slika 5). Na tej sliki opazimo, da se je gravitacijsko zaledje Velenja v tem obdobju nekoliko zmanjšalo. Iz gravitacijskega območja so izpadle občine Ljubno, Nazarje in Žalec, zaradi večje konkurenčnosti bližnjih lokalnih zaposlitvenih središč pa se je zaledje nekoliko zožilo. To velja zlasti za Nazarje, katerega vpliv se je razširil na sosednji občini Rečica ob Savinji in Mozirje. Hkrati ugotavljamo, da je Velenje kljub velikemu številu delovnih mest, precej samooskrbna občina. To pomeni, da delovna mesta v občini v veliki meri zasedajo prebivalci, ki v Velenju tudi živijo, kar morda vpliva na zmanjšanje gravitacijskih tokov dnevne delovne mobilnosti. Ta »avtarkičnost« je v splošnem značilnost slovenskih industrijskih mest, ki imajo zelo lokalni bazen delovne sile, medtem ko imajo storitveno naravnana mesta širša zaledja delovne sile (Bole in sodelavci 2020b). Vpogled v podatke nam pove, da okoli 65 % delovnih mest v Občini Velenje zasedajo občanke in občani Velenja (brez kmetov), preostalo pa dnevni vozači iz bližnjega zaledja.

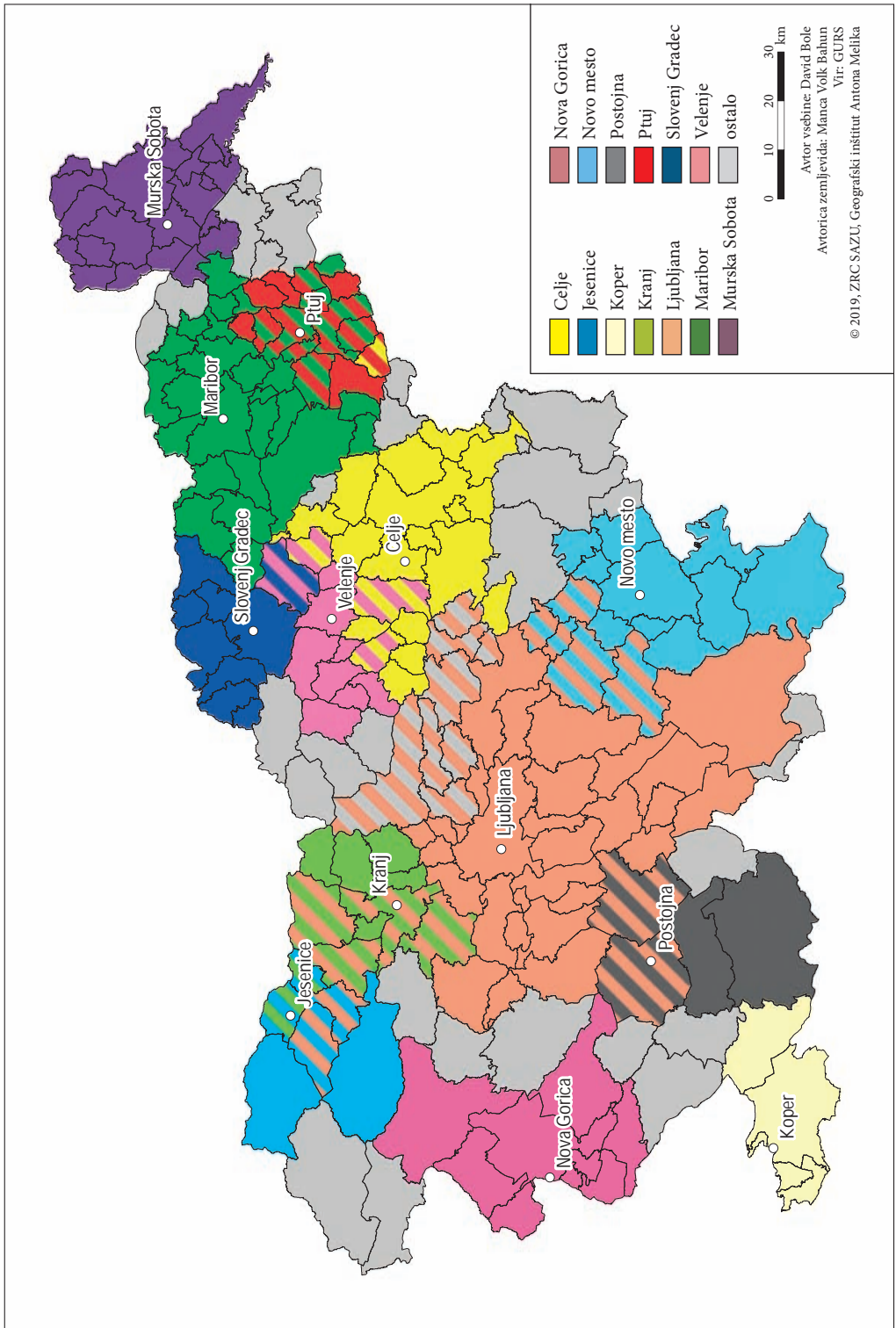
Na voljo so nam tudi druge raziskave dnevne mobilnosti, kjer lahko ugotavljamo funkcionalno zaledje Velenja. Metoda območij delovne mobilnosti (Drobne in sodelavci 2010) izračuna mero povezanosti med občinami. Po tej metodi dvostopenjske členitve na 10 funkcionalnih regij, velenjska funkcionalna regija obsega ozek pas 11 občin od Solčave na zahodu do Mislinje na vzhodu. Drobne in Lakner (2016; 2018) sta modelirala funkcionalne regije z metodo *Intramax* in na ravni občin ugotovila precej ožje zaledje Mestne občine Velenje, ki obsega le še Šoštanj in Šmartno ob Paki, medtem ko ostale občine zahodnejše tvorijo samostojno funkcionalno regijo. Pri tem je potrebno opozoriti tudi na obraten proces: podatki SURS-a namreč kažejo, da Mestna občina Velenje postaja vse bolj »vir« dnevni vozačev, ki se vozijo v druge občine (SURS 2019b). Zlasti moška delovna sila je vse bolj dnevno mobilna, saj je delež dnevni delovni vozačev, ki delajo izven Velenja, narasel iz 17 % leta 2000 na 35,5 % leta 2018.

Slika 4: Zaledja dnevni delovni vozačev v Sloveniji, po podatkih popisa leta 2002 (Bole 2004).

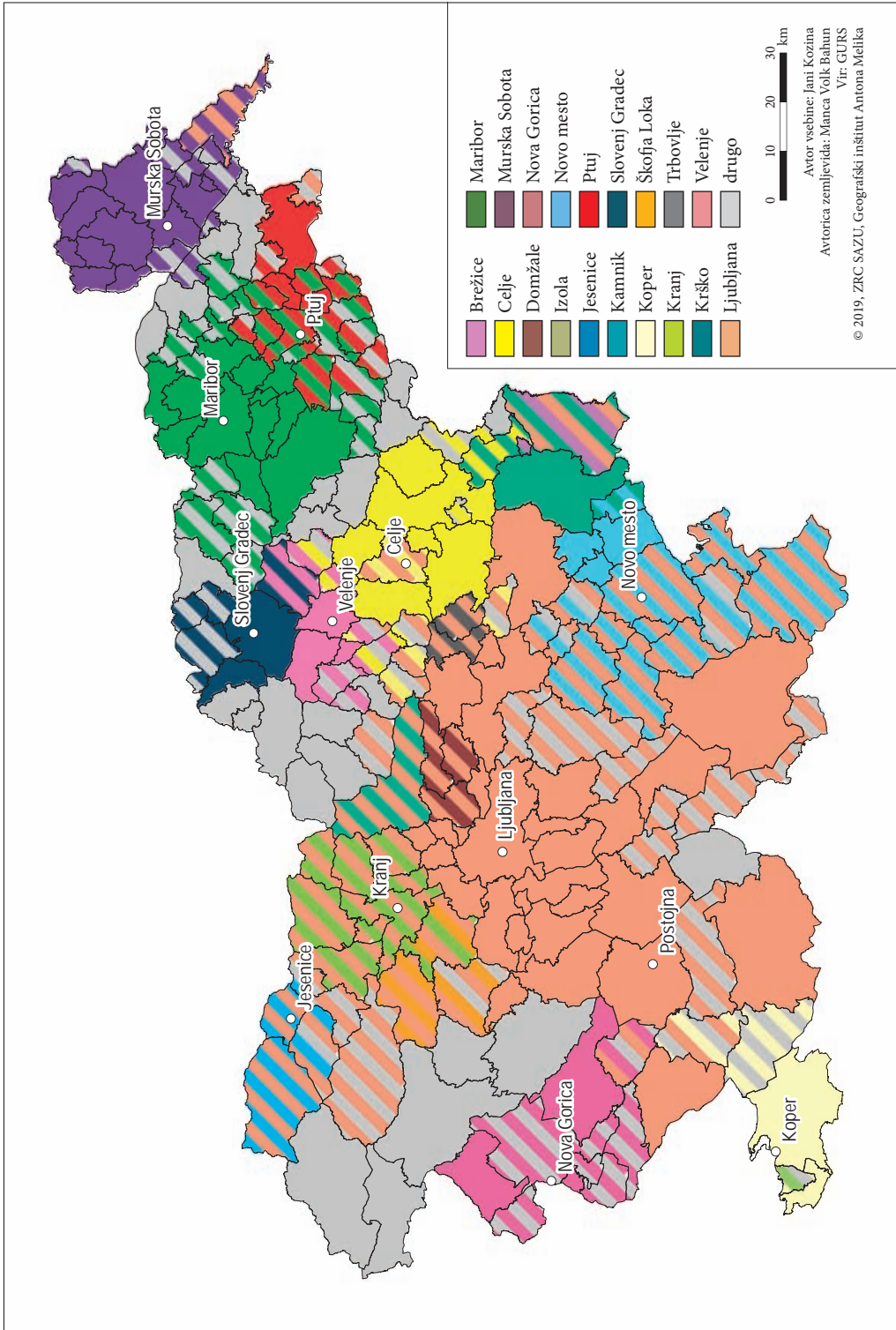
► (str. 60)

Slika 5: Zaledja dnevni delovni vozačev v Sloveniji po podatkih iz leta 2014 (Nared in sodelavci 2016).

► (str. 61)

Velenje v mednarodnem in slovenskem kontekstu

Zanimivo sliko pokaže analiza somestij na podlagi delitve delovne sile, kjer Nared in Razpotnik-Viskovič (2016) ugotavljata razmeroma močno povezanost Velenja in Šoštanja, saj v sosednji občini dela vsaj pet odstotkov zaposlenih.

3.2 Javne službe

Gravitacijska zaledja lahko opredeljujemo tudi s pristojnostmi regionalnih izpostav izbranih javnih služb. V študiji centralnih krajev (Nared in sodelavci 2016) so v ta namen preučili pristojnosti in zaledja naslednjih javnih služb:

- zdravstvo:
 - območne enote Zavoda za zdravstveno zavarovanje Slovenije (ZZZS);
 - območja urgentnih centrov Službe nujne medicinske pomoči (NMP);
- upravo:
 - finančne urade Finančne uprave Republike Slovenije (FURS);
 - območne geodetske uprave Geodetske uprave Republike Slovenije (GURS);
 - območne urade Uprave Republike Slovenije za varno hrano, veterinarstvo in varstvo rastlin (UVHVVR);
 - območne enote Zavoda Republike Slovenije za zaposlovanje (ZRSZ);
 - območne enote Zavoda Republike Slovenije za varstvo narave (ZRSVN);
 - območne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije (ZVKDS);
- sodstvo:
 - območja okrožnih sodišč (SODO).

Z vidika šolstva niso upoštevali nobene javne službe, saj pristojnosti tako srednjega kot visokega šolstva niso regionalno zamejene. Z vidika dodatnih funkcij so upoštevali še območja policijskih uprav (POLI), medtem ko bank, domov za starejše, otroških vrtcev, pošt, knjižnic in notariatov niso upoštevali, saj njihove pristojnosti tako kot v primeru srednjega in visokega šolstva niso regionalno zamejene.

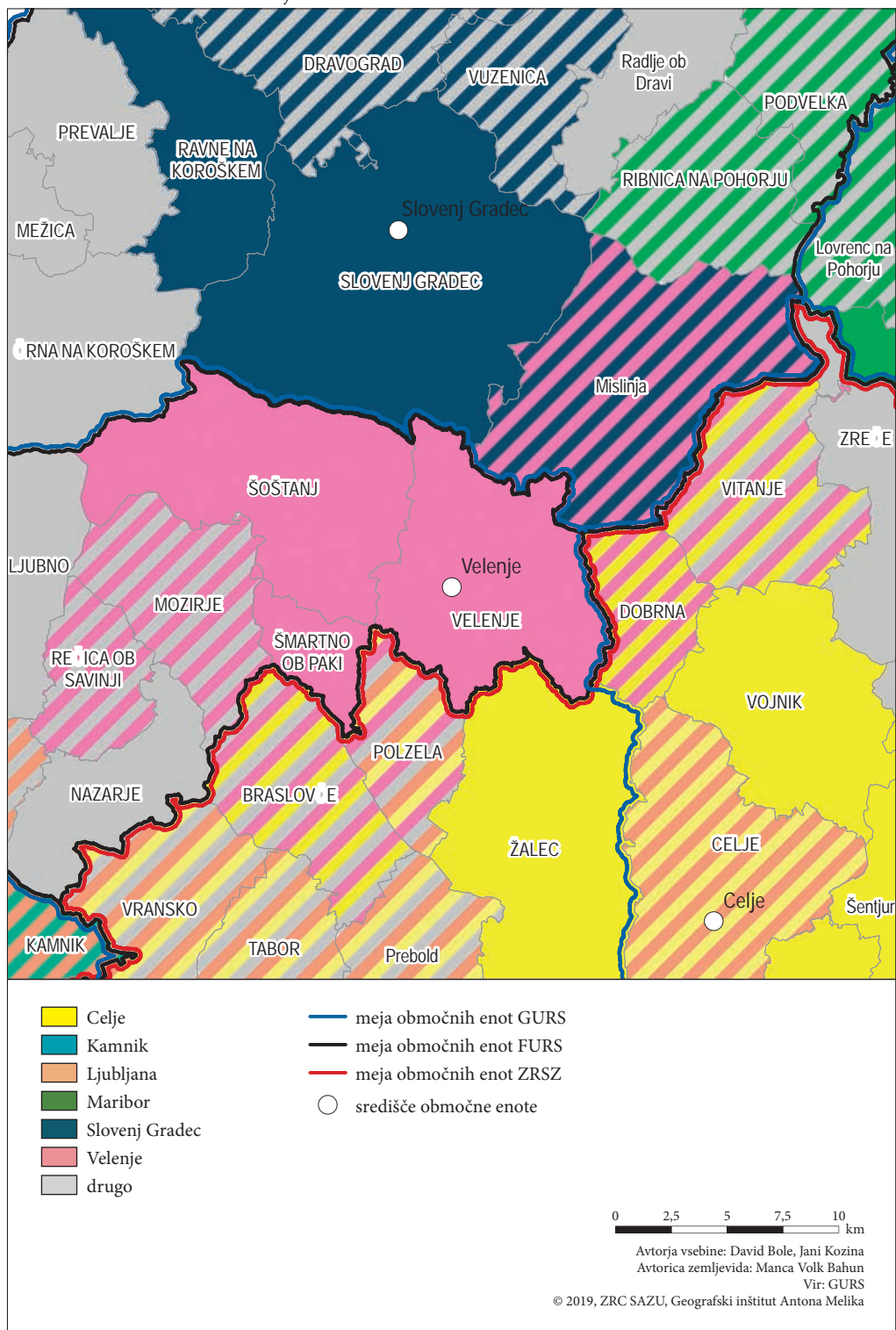
Analiza je pokazala, da ima Velenje zastopane le tri od skupno 10 obravnavanih regionalnih izpostav javnih služb: FURS, GURS in ZRSZ (slika 6). V primeru FURS-a in GURS-a je gravitacijsko zaledje še najbolj podobno zaledju dnevne mobilnosti, medtem ko ZRSZ obsega dodatno celotno Koroško. Ostale izpostave imajo sedež v Slovenj Gradcu (ZZZS) ali Celju (NMP, UVHVVR, ZRSVN, ZVKSD, SODO, POLI). Z vidika regionalnih izpostav javnih služb Velenje torej nima homogenega zaledja in je dokaj šibko glede na bližnje regijsko središče Celje ter na približno enaki ravni kot Slovenj Gradec.

4 Konkurenčnost Velenja

Funkcionalne regije, določene z zaledjem dnevnih vozačev ali z zaledjem regijskih izpostav javnih služb, pričajo o notranji kohezivnosti regije. V nasprotju s kohezivnostjo pa mora država krepiti tudi središča, ki so pomembna z gospodarskega vidika in ki lahko dosega mednarodno primerljive rezultate na podlagi uspešnega gospodarstva, dovolj velikega zaledja potrošnikov, zgoščanja storitev in gospodarske moči, inovativnosti in ustvarjalnosti ter podobnih konkurenčnih prednosti. Ta vidik označujemo kot konkurenčnost (Nared in sodelavci 2016). V tem poglavju zato nudimo podatke o nacionalni in mednarodni konkurenčnosti Velenja, ki smo ga raziskali s pomočjo razpoložljivih zbirk prostorskih podatkov: baze izvozno usmerjenih podjetij (SLOEXPORT 2015), baze raziskovalcev (SICRIS 2016) in baze podeljenih patentov (Patenti 2016). Obstajajo seveda številni drugi kazalniki konkurenčnosti, a menimo, da omenjeni zadostujejo pregledu konkurenčnosti Velenja.

Slika 6: Ujemanje meja gravitacijskih zaledij centralnih naselij prve, druge in tretje stopnje z mejami območnih enot Finančne uprave Republike Slovenije (FURS), Zavoda Republike Slovenije za zaposlovanje (ZRSZ) in Geodetske uprave Republike Slovenije (GURS). ►

Velenje v mednarodnem in slovenskem kontekstu

4.1 Izvozna usmerjenost

Izvozna usmerjenost je bila določena na podlagi ankete največjih slovenskih podjetij, od katerih štiri večja ne poročajo (Cimos, Hella Saturnus, Letrika, Helios). Slovenija je ena izmed najbolj izvozno usmerjenih držav članic OECD, saj delež njenega izvoza v skupnem bruto domačem proizvodu dosega 41 % (OECD 2017). Na sliki 7 so prikazane izvozno usmerjene občine v Sloveniji leta 2015. Kljub temu, da so izvozno usmerjena podjetja izrazito osredotočena v Novem mestu (Krka, Revoz, Adria Mobil) in Ljubljani (Skupina Lek, Skupina SIJ in Julon), je Velenje s tega vidika izredno pomembno. Skupina Gorenje je namreč drugo najbolj izvozno usmerjeno podjetje v Sloveniji takoj za novomeško Krko. Skupina Gorenje je leta 2015 predstavljala kar desetino celotnega izvoza Slovenije in zaradi tega podjetja je Velenje tretje najbolj izvozno usmerjeno mesto v Sloveniji, takoj za Novim mestom in Ljubljano (Nared in sodelavci 2016). Ostala velenjska podjetja so precej manj izvozno usmerjena. Na seznamu večjih izvoznikov najdemo tako le Plastiko Skaza, medtem ko ostali večji zaposlovalci, kot je Premogovnik Velenje, niso izvozno usmerjeni.

4.2 Raziskovanje in inovacijska dejavnost

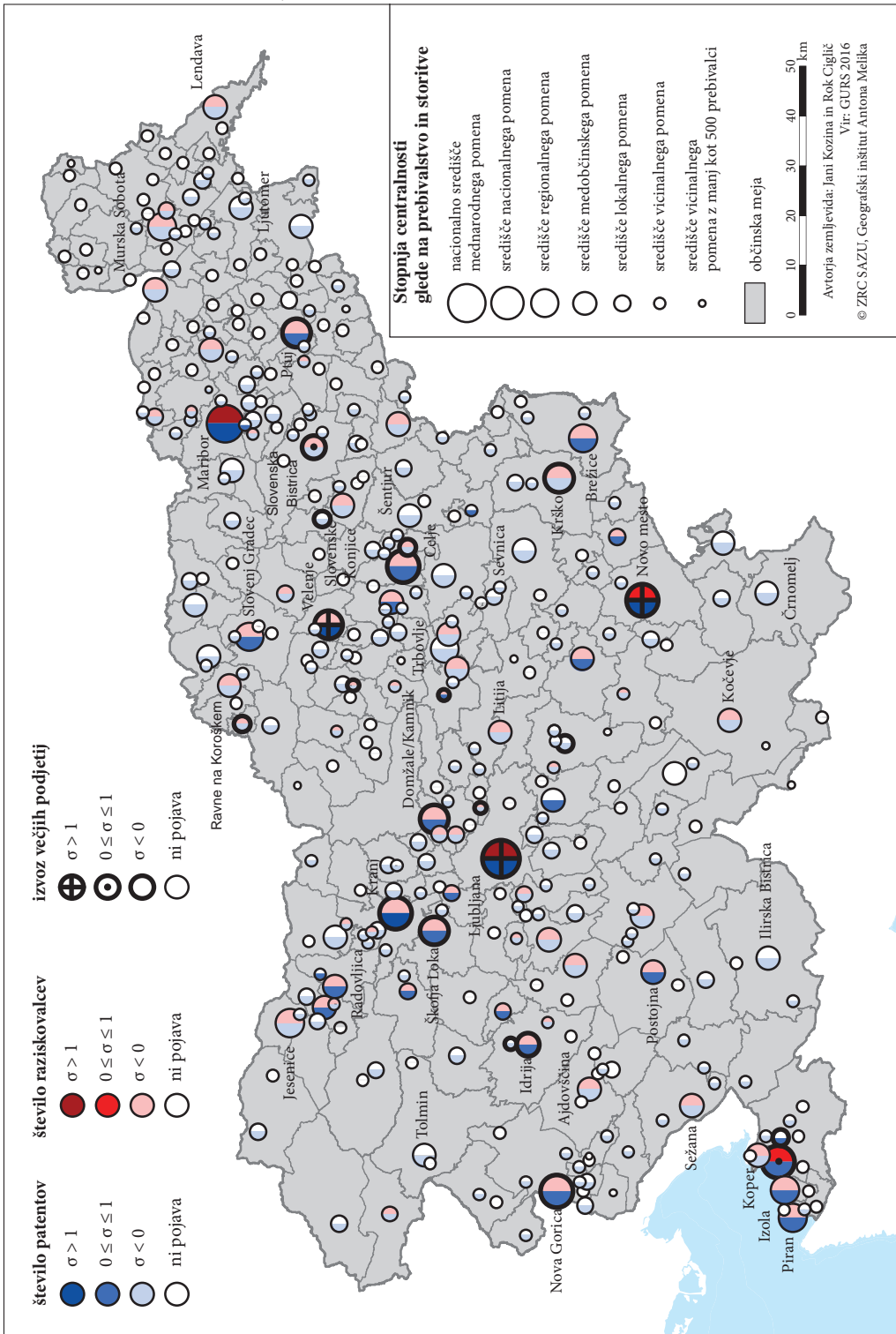
V slovenskih raziskovalnih organizacijah je za polni, dodatni in skrajšan delovni čas zaposlen ekvivalent nekaj manj kot 9000 raziskovalcev. Njihova razporeditev med centralnimi kraji je sicer nekoliko bolj razpršena od izvozno usmerjenih podjetij, vendar med njimi izrazito prevladuje samo Ljubljana (69 %), kateri z velikim zaostankom kolikor toliko sledi zgolj Maribor (12 %), ostala središča pa imajo že bistveno manj raziskovalcev (slika 7). Velenje, za razliko od kazalnika izvozno usmerjenih podjetij, tukaj ne izstopa. Leta 2016 je imel ekvivalent polno zaposlenih raziskovalcev med 50 in 100, kar ga uvršča med manj konkurenčna mesta s tega vidika. Pomanjkanje višje in visokošolskih ustanov je najbrž najpomembnejši dejavnik manjšega števila raziskovalcev, saj dejansko prednjačijo občine z večjimi univerzami in samostojnimi fakultetami: Ljubljana, Maribor, Koper, Celje in Novo mesto. Aktualni podatki baze raziskovalcev (SICRIS 2019) pa kažejo precej bolj ugodno sliko: v Velenju je trenutno 14 registriranih aktivnih raziskovalnih skupin s 407 raziskovalci. Potrebno je poudariti, da je veliko raziskovalcev zaposlenih le za skrajšan delovni čas v raziskovalnem delu, ostalo pa v neraziskovalnem. Posebnost velenjskih raziskovalcev je, da ti izhajajo večinoma iz zasebnega sektorja: več kot polovica jih namreč izhaja iz Gorenja (raziskave in razvoj gospodinjstskih aparatov), sledi rudarstvo in na tretjem mestu je raziskovanje varstva okolja s 45 raziskovalci.

4.3 Patenti

Registracija patentov je pomemben kazalnik, saj nakazuje ustvarjalnost in inovativni potencial določenih območij (Kozina in Bole 2018). V obdobju 1991–2016 je bilo v Sloveniji podeljenih okoli 5800 patentov. Njihova razporeditev med centralnimi naselji je še bolj razpršena od raziskovalcev in izvozno usmerjenih podjetij, saj so lahko patentni prijavitelji tudi fizične osebe (slika 7). Kljub temu ponovno močno izstopa Ljubljana (31 %), ki ji z velikim zaostankom sledijo Maribor (7 %), Velenje pa je skupaj s Kranjem in Novim mestom na tretjem mestu (3 %). Velenje je torej z vidika inovativnosti precej pomembno središče Slovenije, ki se lahko kosa s precej večjimi mesti, kot so Celje, Kranj ali Koper. Tudi tukaj nam hiter vpogled v Podatkovno bazo Urada Republike Slovenije za intelektualno lastnino (PATENTI 2019) pokaže, da so najpomembnejši nosilci prijavljanja patentov iz velenjske industrije. Gorenje je tako samo v letu 2019 prijavilo skupno 12 patentov, ostali predstavniki industrije, kot so HTZ, Rudnik Lignita in ELPA, pa precej manj.

Slika 7: Konkurenčnost centralnih naselij v Sloveniji glede na izvozno usmerjenost, število raziskovalcev in število patentov (Nared in sodelavci 2017). ►

Velenje v mednarodnem in slovenskem kontekstu

5 Sklep: novo regijsko središče Velenje?

Vloga Velenja v slovenskem prostoru je večplastna. Je pomembno gospodarsko središče z velikim številom prebivalcev, s pomembno izvozno usmerjeno industrijo, ki veliko vlaga v inovacije. Posledično je močno zaposlitveno središče, ki poleg pretežnega dela občanov Velenja pritegne tudi zaposlene iz okoliških občin. Velenje je torej mesto, ki daje celotnemu urbanemu sistemu Slovenije zelo konkurenčno vlogo in ima znotraj tega sistema pomembno funkcijo.

A navkljub velikosti in gospodarski moči, se Velenje ni uspelo uveljaviti kot pomembno regionalno središče, vsaj v primerjavi s Celjem in Slovenj Gradcem, ki gostita glavno regionalno pomembnih funkcij. S tega vidika je razvoj Velenja v smeri pomembnejšega regionalnega središča omejen, kar kaže analiza centralnih naselij. Razvojne priložnosti vidimo predvsem v bogatem tehničnem znanju in industrijski kulturi kraja ter pričakovanih pozitivnih učinkih izgradnje tretje razvojne osi. Prinaša pa prevzem Gorenja s strani skupine Hisense tudi precej negotovosti. Čeprav bo po napovedih proizvodna dejavnost ostala v Velenju, se upravni del podjetja seli v Ljubljano, kar bi lahko imelo za Velenje dolgoročne posledice z okrepljenim izseljevanjem višje kvalificirane delovne sile.

Razmeroma negotov položaj Velenja zaznamo tudi v predvidenih pokrajinskih delitvah. Glede na to, da je s pokrajini predvidena teritorialna, fiskalna in upravna decentralizacija, Velenje zlasti z vidika upravne decentralizacije nima ustreznih institucij, ki bi ga postavile v vlogo središča pokrajine. Po našem mnenju bi bila bolj smiselna navezava na obstoječo Savinjsko regijo z možno priključitvijo Koroške, kar bi ob izgradnji tretje razvojne osi lahko postalo pomembno razvojno območje na ravni celotne države. Kot ugotavlja Nared (2005; 2006), je območje med Celjem in Velenjem z vidika povezovanja med podjetji eno funkcijsko najbolj prepletenih, Dimitrovska Andrews in sodelavci (2001) pa v tej povezavi govorijo kar o savinjski urbani regiji.

6 Zahvala

Prispevek temelji na raziskovalnem programu Geografija Slovenije (P6-0101), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije ter mednarodnem projektu BRIGHT FUTURE, ki ga sofinancirata Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (H6-8284) in Obzorje 2020 v okviru programa JPI Urban Europe.

7 Viri in literatura

- Bole, D. 2004: Daily Mobility of Workers in Slovenia. *Acta Geographica Slovenica* 44-1. DOI: <https://doi.org/10.3986/AGS44102>
- Bole, D. 2010: Secondary business districts in Ljubljana: Analysis of conditions and assessment of planned development. *Urbani izziv* 21-1.
- Bole, D. 2014: Changes in Employee Commuting: A Comparative Analysis of Employee Commuting to Major Slovenian Employment Centers from 2000 to 2009. *Acta Geographica Slovenica* 51-1. DOI: <https://doi.org/10.3986/AGS51104>
- Bole, D., Goluža, M., Tiran, J., Kumer, P., Topole, M., Nared, J. 2020a: The Settlement System in Slovenia. *The Geography of Slovenia. World Regional Geography Book Series*. Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-14066-3_11
- Bole, D., Kozina, J., Tiran, J. 2019: Variety of industrial towns in Slovenia: a typology of their economic performance. *Bulletin of Geography, Socio-economic Series* 49. DOI: <https://doi.org/10.2478/bog-2019-0035>

- Bole, D., Kozina, J., Tiran, J. 2020b: Socioeconomic performance of small and medium-sized industrial towns: the Slovenian perspective. *Moravian Geographical Reports*. In review.
- Drobne, S., Konjar, M., Lisec, A. 2010: Razmejitev funkcionalnih regij Slovenije na podlagi analize trga dela. *Geodetski vestnik* 54-3.
- Drobne, S., Konjar, M., Lisec, A. 2011: Pregled funkcionalnih regij po izbranih državah. *Geodetski vestnik* 55-3.
- Drobne, S., Lakner, M. 2016: Intramax and other objective functions: The case of Slovenia. *Moravian Geographical Reports* 24-2. DOI: <http://doi.org/10.1515/mgr-2016-0007>
- Drobne, S., Lakner, M. 2018: The influence of the zonation effect on a system of hierarchical functional regions. *Business systems research* 9, 2. DOI: <https://doi.org/10.2478/bsrj-2018-0018>
- Gabrovec, M., Bole, D. 2009: Dnevna mobilnost v Sloveniji. *Georitem* 11. Ljubljana.
- Kerbler, B. 2013: Prostorske značilnosti staranja prebivalstva v Sloveniji : primerjalna analiza deleža starejših v obdobju 1981-2013 po upravnih enotah. *Revija za geografijo* 8-2.
- Kozina, J. 2018: Demographic characteristics of creative workers: under-activated development potentials in Slovenia? *Acta Geographica Slovenica* 58-2. DOI: <https://doi.org/10.3986/AGS.4602>
- Kozina, J., Bole, D. 2018: The impact of territorial policies on the distribution of the creative economy: tracking spatial patterns of innovation in Slovenia. *Hungarian Geographical Bulletin* 67(3). DOI: <https://doi.org/10.15201/hungeobull.67.3.4>
- Nared, J. 2005: Geografski vidiki mreženja podjetij v Sloveniji. *Geografski vestnik* 77-2.
- Nared, J. 2006: Mrežna zasnova lokalnega gospodarstva: primer Savinjsko Šaleške regije. *Šaleška in Zgornja Savinjska dolina. Velenje*.
- Nared, J. 2018: Local Self-government Reforms in Slovenia: Discourse on Centrality and Peripherality. *Nature, Tourism and Ethnicity as Drivers of (De)Marginalization*. Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-59002-8_17
- Nared, J., Bole, D., Breg Valjavec, M., Ciglič, R., Černič Istenič, M., Goluža, M., Kozina, J., Lapuh, L., Razpotnik Visković, N., Repolusk, P., Rus, P., Tiran, J. 2016a: Policentrično omrežje središč in dostopnost prebivalstva do storitev splošnega in splošnega gospodarskega pomena. Končno poročilo. Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU. Ljubljana.
- Nared, J., Bole, D., Breg Valjavec, M., Ciglič, R., Goluža, M., Kozina, J., Razpotnik Visković, N., Repolusk, P., Rus, P., Tiran, J., Černič Istenič, M. 2017: Centralna naselja v Sloveniji leta 2016. *Acta geographica Slovenica*, 57-2. DOI: <http://dx.doi.org/10.3986/AGS.4606>
- Nared, J., Bole, D., Ciglič, R. 2016b: Določanje stičnih naselij za vrednotenje opremljenosti naselij s storitvami splošnega in splošnega gospodarskega pomena. *Prostorski podatki. GIS v Sloveniji* 13. Ljubljana.
- Nared, J., Razpotnik Visković, N. 2016: Somestja v Sloveniji. *Geografski vestnik* 88-2. DOI: <http://dx.doi.org/10.3986/GV88203>
- Nared, J., Bole, D., Razpotnik Visković, N., Tiran, J. 2020: Slovenian Economy. *The Geography of Slovenia. World Regional Geography Book Series*. Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-14066-3_12
- Nared, J., Miklavčič, T. 2017: Vrednotenje uresničevanja strategije prostorskega razvoja Slovenije na področju urbanega sistema in oskrbe naselij s storitvami splošnega pomena. *Prostor, regija, razvoj*. Ljubljana.
- Nared, J., Repolusk, P., Ercegović, J., Korenč, V., Krušec, K., Turnšek, V. 2019: Socialnoekonomске značilnosti demografskih tipov slovenskih občin in njihov prihodnji demografski razvoj. *Demografske spremembe in regionalni razvoj. Regionalni razvoj* 7. Ljubljana.
- Neirotti, P., De Marco, A., Cagliano, A., Mangano, G. and Scorrano, F. 2014: Current trends in Smart City initiatives: Some stylised facts. *Cities* 38. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cities.2013.12.010>
- OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development: *Redefining Territories – The Functional Regions*. Pariz, 2002. DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264196179-en>
- OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development: *Slovenija: trade and investment statistical note*. Pariz, 2017.

- Orožen Adamič, M., Perko, D., Kladnik, D. (ur.) 1995: Krajevni leksikon Slovenije. Ljubljana.
- PATENTI – Urad RS za intelektualno lastnino: Baze podatkov v Sloveniji veljavnih pravic. Ljubljana, 2016.
- PATENTI – Urad RS za intelektualno lastnino: Baze podatkov v Sloveniji veljavnih pravic. Ljubljana, 2019.
- Podgornik, T., Jazbinšek, M., Vehovec, A., Zgonec, K., Trošt, D., Jelenc, M. 2017: Celostna prometna strategija Mestne občine Velenje. Velenje.
- Popis 2002. Medmrežje: https://www.stat.si/popis2002/si/rezultati_naselja_prebivalstvo.asp?crka=T (30. 10. 2019).
- SICRIS – Informacijski sistem o raziskovalni dejavnosti v Sloveniji: Baza podatkov raziskovalcev Slovenije. Maribor, Ljubljana, 2016.
- SICRIS – Informacijski sistem o raziskovalni dejavnosti v Sloveniji: Baza podatkov raziskovalcev Slovenije. Maribor, Ljubljana, 2019. Internet: <http://www.sicris.si/default.aspx?lang=slv> (11. 10. 2019).
- SiStat – Podatkovna baza SiStat Statističnega urada Republike Slovenije. Ljubljana, 2019. Medmrežje: <https://pxweb.stat.si/SiStat> (30. 10. 2019).
- SLOEXPORT – Katalog slovenskih izvoznikov: 100 največjih izvoznikov leta 2015. Ljubljana, 2015.
- SPRS – Strategija prostorskega razvoja Slovenije. Ministrstvo za okolje in prostor. Ljubljana, 2004.
- SURS – Statistični Urad Republike Slovenije. 2013. Statistični letopis 2013. Medmrežje: <https://www.stat.si/StatWeb/sl/yearbooks/index&year=2013> (11. 10. 2019).
- SURS – Statistični urad Republike Slovenije. 2019a. Medmrežje: https://pxweb.stat.si/SiStatDb/pxweb/sl/10_Dem_soc/10_Dem_soc__05_prebivalstvo__50_05V10_osebe_stalno_prebivalisce/?tablelist=true (11. 10. 2019).
- SURS – Statistični urad Republike Slovenije. 2019b. Medmrežje: https://pxweb.stat.si/SiStatDb/pxweb/sl/10_Dem_soc/10_Dem_soc__07_trg_dela__05_akt_preb_po_regis_virih__09_07727_del_mig_kazal/0772750S.px/table/tableViewLayout2/ (11. 10. 2019).
- Zakon o lokalni samoupravi. Uradni list RS 94/2007, 76/2008, 79/2009, 51/2010, 40/2012. Ljubljana.